

Globális kockázatok, világgazdasági kihívások – az állam változó szerepe

ELEKES ANDREA

A cikk az elmúlt évtized három legnagyobbnak tekintett globális gazdasági kockázatán (pénzügyi és fiskális kockázatok, krónikus munkanélküliség és olajársokk), illetve azok potenciális hatásain keresztül mutatja be, melyek azok az esetek, amikor a további negatív hatások elkerülése érdekében mindenképpen szükségessé válik az állami beavatkozás. Ezek a példák arra is rávilágítanak, hogy az állam szerepe változóban van. Globális piaci szereplőként a globális kockázatokat és lehetőségeket felmérve, előre jelezve, azokat a döntésekbe beépítve, hosszú távú stratégiákban gondolkodva lehet megőrizni a versenyképességet, a stabilitást, illetve csökkenteni a sérülékenységet, a globális kockázatoknak való kitettséget. A globális kockázatok, a hosszú távú stratégiai megközelítés az országok többségében gazdaságpolitikai fordulatot igényel: a monetáris és fiskális igazodás helyett egyre inkább termelékenységjavító strukturális reformokra van szükség. A növekedés ugyanis mindinkább a felhalmozott készségek, szakértelem, valamint az innováció és a tudásalapú tőke által vezérelt többtényezős termelékenység függvénye.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F6, H6, O38.

Globális kockázatok

A pénzügyi és gazdasági válság kirobbanását követően a világgazdaság évekig gyenge volt, a növekedés szintje elmaradt a válság előtti szinttől. A kőolaj és más nyerstermékek árának 2014–2016 közötti jelentős csökkenése, valamint az expan-

* A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2018.62.11-12.66>

Elekes Andrea, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi Gazdaságtan Tanszék. E-mail: Elekes.Andrea@uni-nke.hu

zív monetáris politika miatt alacsonyabb kamatok nem váltották be a növekedéssel kapcsolatos pozitív várakozásokat. Japán már régóta küzd az alacsony infláció által okozott problémákkal, ám ezúttal az euróövezet is arra kényszerült, hogy lépéseket tegyen a negatív inflációs nyomás megfékezésére. A deflációs kockázat csökkentésére irányuló egyik legfontosabb lépés a mennyiségi lazítás, amelynek voltak ugyan pozitív hatásai, de az inflációt nem sikerült a kívánt szintre emelni. Csökkent az euróövezeten belüli kamatfelár, a részvényárfolyamok emelkedtek, mind a jen, mind az euró jelentős mértékben értékelődött le. A kedvezőbb növekedési kilátások következtében ugyanakkor erősödött az amerikai dollár. A növekedés fontos gátja volt az állami és magánszektor magas adósságszintje is. (Bővebben lásd: World Bank, 2015)

Az OECD előrejelzései (OECD, 2015, 2016) még 2016-ban is azzal számoltak, hogy *a növekedés várhatóan hosszabb távon sem éri el a válság előtti szintet*. A feltörekvő gazdaságokban a növekedés átlagos mértéke meghaladta ugyan a fejlett országokét, ám hosszú távon ott is lassulásra számítottak, a felzárkózási folyamat fokozatos kimerülése, a tőkefelhalmozás kedvezőtlenebb alakulása, a termelékenység javulásának lassulása, valamint a kedvezőtlen demográfiai trendek következtében.

2016–2017-től azonban a globális GDP szintjének emelkedése figyelhető meg. A növekedés háttérben elsősorban a beruházási feltételek (javuló finanszírozási költségek, növekvő profit és kedvezőbb üzleti kilátások) javulása áll. A fejlett, feltörekvő és fejlődő országokban egyidejűleg jelentkező beruházásvezérelt növekedés pedig ösztönzőleg hatott a nemzetközi kereskedelemre. (Bővebben lásd: World Bank, 2018) Sok feltörekvő, illetve fejlődő gazdaság szempontjából a nyersanyagárak (elsősorban a kőolajárak) rendeződése, emelkedése hozta meg a kívánt fordulatot.

A pozitív növekedési kilátásokat azonban számos kockázat veszélyezteti: a pénzügyi piacok volatilitásának hirtelen növekedése, a növekvő hitelköltségek, a kereskedelmi protekcionizmus szintjének növekedése, valamint a növekvő geopolitikai kockázatok. Legnagyobb figyelmet a globális kockázatok igényelnek.

A WEF [2014] definíciója alapján *a globális kockázat olyan jelenség, amelynek negatív hatása egyidejűleg több országot és iparágat is érint*. Egyik meghatározó jellemzője *a szisztematikus jelleg: potenciálisan egész rendszerek működését veszélyezteti*, a rendszer egészére és nem csak annak egyes összetevőire irányul. Az elmúlt időszak eseményei alapján *három olyan terület* azonosítható, ahol kiemelkedően magas a szisztematikus kockázat: *a pénzügyi és fiskális kockázatok, a krónikus munkanélküliség és az olajársokk*.

A pénzügyi szektor számos szolgáltatást nyújt a gazdaság számára: biztosítja a vállalatok számára nélkülözhetetlen működő tőkét, a pénzáramlást, az ügyfelekkel kapcsolatos információt és biztosítást stb. Azon területek egyike, ahol a globalizáció a legmagasabb szintre emelkedett. Épp ebből adódik azonban sérülékenysége is. Legutóbb 2008 közepén mutatta meg erejét és sérülékenységét az USA lakáspiacáról induló globális válság formájában. A lakáspiaci jelzáloghitelek piacán keletkező veszteségek kiterjedtek az egész világra a szektorra épülő, globálisan forgalmazott pénzügyi konstrukciók révén. Olyan mechanizmus indult el, amely az adott országból származó pénzügyi termékek válságát globális szintre emelte. Az egész bankrendszerben megingott a bizalom, ami felhívta a figyelmet a nemzeti és nemzetközi szabályozás hiányosságaira. A válság következtében a finanszírozási lehetőségek beszűkültek, a kereskedelemmel kapcsolatos finanszírozás megrágult, korlátozottá vált. A háztartások visszafogták a fogyasztásukat. A vállalatok a csökkenő keresletre saját megrendeléseik csökkentésével és tömeges elbocsátással reagáltak. A globális kínálati láncok révén a negatív hatások gyorsan eljutottak a világ legkülönbözőbb pontjaira. A pénzügyi válság nagyon gyorsan gazdasági válsággá alakult át. Jelentős mértékben esett vissza az egyes országok által megtermelt nemzeti jövedelem, kiemelkedően magas szintre emelkedett a munkanélküliség.

A szisztematikus pénzügyi válság elkerülése érdekében több ország kormánya nagybankok megmentésére kényszerült. Az így magára vállalt adósság tovább rontotta a már egyébként is gyenge költségvetési pozíciót, ami fiskális válságot eredményezett. A fenntarthatatlan adósságszint fájdalmas fiskális kiigazítást tesz szükségessé: a kormányzatnak vagy a kiadásokat kell csökkentenie, vagy/és növelnie kell az adóbevételeket. Amennyiben a megszorító intézkedéseket nem jól időztik, elmélyülő válság és növekvő munkanélküliség lehet a következmény. Ezt láthattuk nagyon sok fejlett ország gazdaságában a 2007–2008-as pénzügyi válsággal kapcsolatban.

Az ok-okozati kapcsolat azonban fordított is lehet. *A kormányzatok gyakran működnek deficittel: az adóbevételeknél többet költenek. A hiányt kötvényértékesítéssel hidalják át, magánbefektetőktől kölcsönöznek pénzt, amit egy meghatározott későbbi időpontban kamattal együtt fizetnek vissza. Fiskális válságra akkor kerül sor, amikor a befektetők elkezdnek kételkedni abban, hogy az állam képes lesz visszafizetni a befektetett tőkét. Az állam ilyenkor csak magasabb kamattal tudja kompenzálni a befektetők megnövekedett kockázatát. Ördögi kör alakul ki: a magasabb kamat hozzáadódik az adóssághoz, ami tovább növeli a befektetők kétségeit, és újabb nyomás jelentkezik a kamatok emelése iránt. Ez viszonylag gyorsan végzetes*

spirált indít el, amelyben az államcsődtől való félelem önbeteljesítő jóslattá válik. Mivel az államkötvények zöme gyakran hazai bankok birtokában van, államcsőd esetén a keletkező veszteség veszélyezteti a bankok működőképességét. A fiskális válság így pénzügyi válságba torkollhat.

A globális gazdaság lassan ugyan, de növekedési pályára állt. *A munkanélküliség szintje azonban továbbra is rendkívül magas.*¹ Különösen sérülékenyek a fiatalok és a kisebbségi csoportok. A kilátástalanság, a fokozódó jövedelmi egyenlőtlenség megnövelheti a társadalmi elégedetlenséget, a forrongások és erőszakos események kockázatát, amely az egyes országok szintjéről tovagyűrűzve könnyen a globális gazdaság egészét érintő tényezővé válhat.

Az anyagi-jövedelmi kérdések előtérbe kerülése megnehezíti a hatékony kormányzást, amelynek hiánya elnyúló gazdasági stagnálással fenyeget, a társadalmi feszültségek fokozódnak, káoszhoz vezethetnek. A negatív fejleményeket sokan a globalizáció számlájára írják. *A társadalmi feszültségek és a globalizációval szembeni ellenérzés gyakran a nemzeti érzelmek erősödése, a szélsőséges nacionalizmus irányába hatnak.* Mivel a háttérben meghúzódó okok (lassú gazdasági növekedés, magas munkanélküliség stb.) bármikor felszínre kerülhetnek, egyre gyakoribbá és egyre mélyebbé válhatnak a nemzetállamok közötti konfliktusok.

E konfliktusok alapvető hatással lehetnek a globális kínálati láncok működésére és általában a nemzetközi kereskedelemre. Logisztikai, energiaellátási problémákat okozhatnak, hatással lehetnek az árakra, gondoskodni kell a konfliktus által érintett területeken lévő létesítmények fokozott védelméről, nagyobb készletekkel kell működni, ami növeli a költségeket stb.

A konfliktusok terén az egyik legérzékenyebb, a világkereskedelem szempontjából pedig a legfontosabb termék (érték- és mennyiségi alapon egyaránt) a nyersolaj. A világ nagy részén (Európában, Ázsiában és a legutóbbi időig Észak-Amerikában) a kereslet jelentős részét importból elégítik ki, ami sok esetben erős importfüggőséget eredményez. A regionális feszültségek (háborúk, kikötők blokádja stb.) alapvetően alakíthatják át a kereskedelem szerkezetét. A nyersolaj szempontjából a háborúk, zavargások, a szállítás szempontjából a kapacitáskorlátok és a terrorcselekmények, a finomítás szempontjából alapvetően a kapacitáskorlátok jelentik a legnagyobb problémát.

Vajon miért ennyire fontos a nyersolaj ára? Azért, mert az egyik legfontosabb energiahordozó és vegyipari alapanyag. Ára beépül a késztermékekbe, befolyásolja

¹ Bővebben lásd: OECD [2018].

az egyes országok gazdasági növekedését, gazdasági egyensúlyviszonyait (infláció, külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg, költségvetési pozíció stb.).

A továbbiakban a világgazdaság három (jelenlegi ismeretek szerinti) legnagyobb kockázatára (pénzügyi és fiskális kockázatok, krónikus munkanélküliség és olajársokk), azok hatásaira, valamint kezelésük lehetséges módjaira koncentrálnak.

Pénzügyi és fiskális kockázatok

A pénzügyi-gazdasági válság során, illetve az azt követő időszakban jelentősen megnőtt a pénzügyi stabilitással összefüggő kockázat. A folyamatos pénzügyi kockázatvállalás és a hitelpiacok strukturális változása következtében a pénzügyi kockázat súlypontja a fejlett országról a feltörekvő gazdaságokba, a bankokról az árnyék-bankrendszerre, a pénzügyi stabilitásról és a fizetőképességgel összefüggő tartalékolásról a piaci likviditás kockázatára tevődött át. (Bővebben lásd: IMF, 2015a)

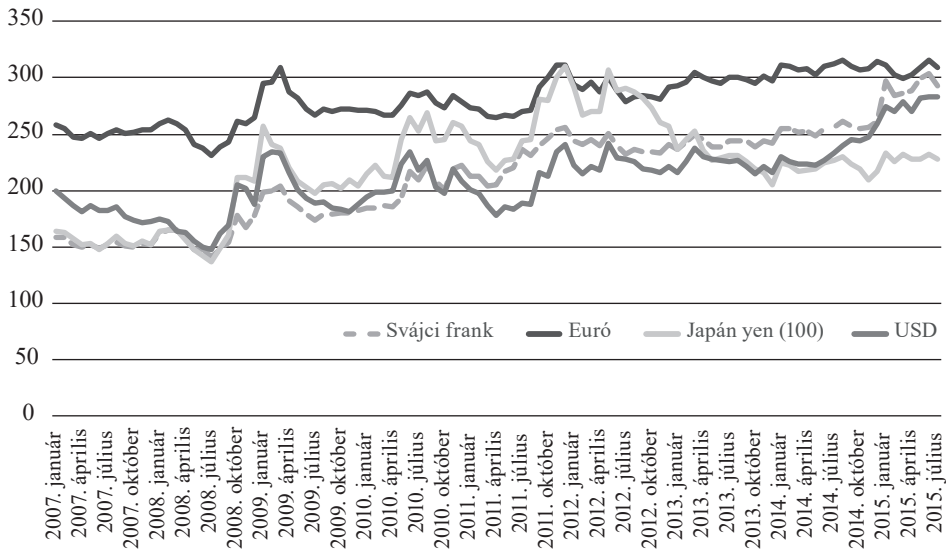
Különösen erősen érintette az eszközértékek csökkenése és a növekvő hitelkockázat az olaj- és nyersanyagexportőr országokat és vállalatokat. A feltörekvő piacok energia- és nyersanyagvállalatai a legérintettebbek, hiszen jelentős mennyiségben bocsátottak ki külföldi devizában vállalati kötvényeket. Az alacsony olajárak miatti adósság-visszafizetési kapacitás korlátai az argentin, brazil, nigériai és dél-afrikai vállalatoknál, valamint az olajbevételektől erősen függő országokban (Nigéria, Venezuela) jelentkeztek leginkább (IMF, 2015b).

Komoly problémákat okozott a főbb valuták árfolyamának az ingadozása is. Mindez arra hívta fel a figyelmet, hogy a csökkenő likviditás, a beruházási feltételek változása, valamint az ezekből adódó hirtelen kilengések sokkal nagyobbak és gyakoribbak lehetnek a jövőben, tovább növelve a már egyébként is jelentős pénzügyi stabilitással kapcsolatos kockázatokat. (Bővebben lásd: IMF, 2015b)

A gyorsan leértékelődő valutaárfolyamok megnövelték a külföldi valutában eladósodott vállalatokra nehezedő nyomást, és több feltörekvő országból jelentős tőkekiáramlás valósult meg. (A forint árfolyamának alakulását az 1. ábra mutatja.)²

² Az ábrák esetében az idősorokkal kapcsolatban szükséges megemlíteni, hogy azok szándékosan nem terjednek ki 2018-ig. A szerző célja a figyelem fókuszálása volt arra az időszakra, amely az állami szerepvállalás változása szempontjából valóban releváns.

Néhány kiválasztott valuta forintban kifejezett árfolyamának alakulása
(2007–2014)

Forrás: MNB-adatok alapján saját szerkesztés.

E fejlemények tovább növelték azoknak a feltörekvő országoknak a terheit, amelyek külföldivaluta-kitettsége erős volt (külföldi devizában adósodtak el vagy külföldi befektetők tulajdonában volt a hazai valutában kibocsátott adósság nagy része). (Lásd a 2. ábrát.)

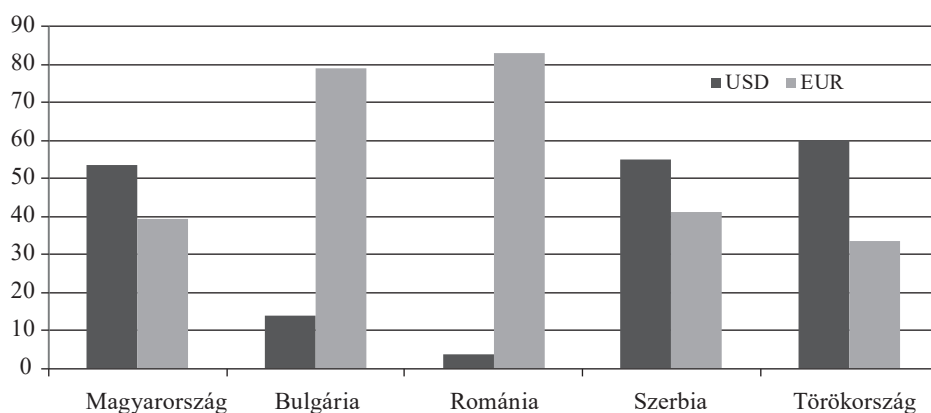
A folyamatos monetáris alkalmazkodás és a negatív inflációs várakozások miatt sok fejlett országban csökkent a hosszú távú kötvények hozama. Az euróövezetben például a rövid és hosszú távú államkötvények jelentős részének negatív volt a hozama. *A hosszabb távon is alacsony kamatok számos pénzüpi szereplőnek komoly kihívást jelentettek/jelentenek.*

A folyamatos kockázatvállalás és a magasabb hozamok keresése zavarokat okoz egyes eszközök értékelésében. Az alacsony kamatkörnyezet (Magyarország esetében lásd a 3. ábrát) a hosszú távú befektetőket is kihívás elé állítja, különösen a gyengébb európai életbiztosítókat. A biztosítóknak tőkéjük egy jelentős részét viszonylag likvid befektetési formában kell tartaniuk, hogy hirtelen fizetési igény esetén teljesíteni tudjanak. Az alacsony kamatok miatt azonban a biztosítók egy jelen-

tős részénél előfordulhat, hogy nem tudnak megfelelni a fizetőképességet biztosító tartalékolási kötelezettségeknek. Mivel befektetéseik révén sok szálon kapcsolódnak a pénzügyi rendszer más szereplőihöz, a biztosítók szintjén jelentkező probléma to-
vagyűrűzhet a piac többi szereplőjéhez.

2. ábra

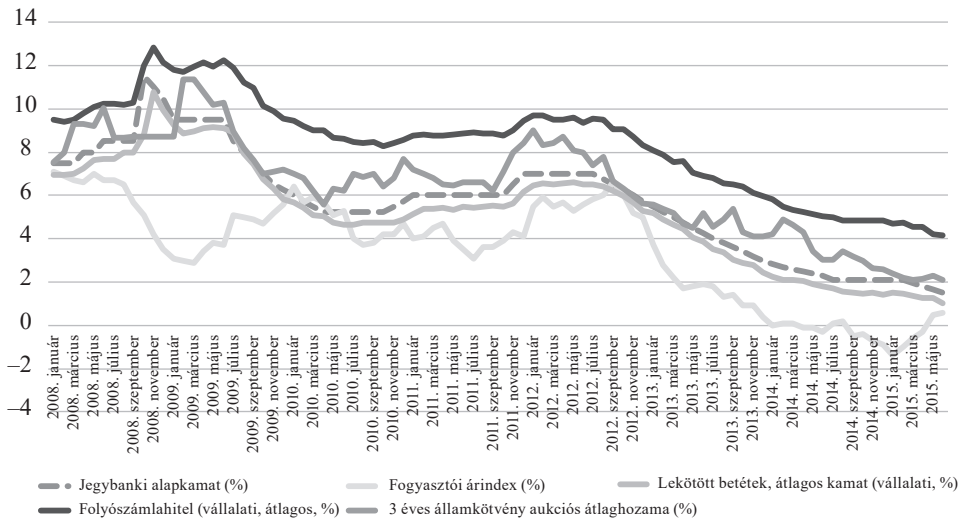
**Államadósság és államilag garantált adósság pénznem szerinti összetétele
2013-ban**
(Százalékban)

Forrás: Világbanki adatok alapján saját szerkesztés.

*A jövőben várhatóan több központi bank is szigorítani fogja monetáris politikáját. Az ezzel járó magasabb kamatok ingadozóbb eszközárakat, árfolyamokat eredményezhetnek. A kötvénypiaci likviditásnak az USA és más országok piacán tapasztalható gyengülése to-
vagyűrűző hatásokkal járhat. A technológiai fejlődés, a szabályozottabb piac és a piaci szereplők összetételének változása átalakította a kötvénypiacok (pontosabban a hiteljellegű kapcsolatok) mikrostruktúráját. A korlátozott likviditás áterjedhet más eszközökre és a feltörekvő piacokra. Éppen úgy, mint azt az amerikai állampapírpiac, valamint a svájci frank árfolyamkűszöb-eltörését követően instabillá váló devizapiac esetében, vagy legutóbb Görögországgal kapcsolatban tapasztalhattuk. (Az euróövezet erősebb intézményi keretei a görög fertőzés veszélyét csökkentették ugyan, ám a kockázat és a sérülékenység megmaradt.) (Bővebben lásd: IMF, 2015b)*

A jegybanki alapkamat, a fogyasztói ár-index, a vállalati betétek és hitelek kamata, valamint a 3 éves államkötvény aukciós átlaghozamának alakulása Magyarországon (Százalékban)

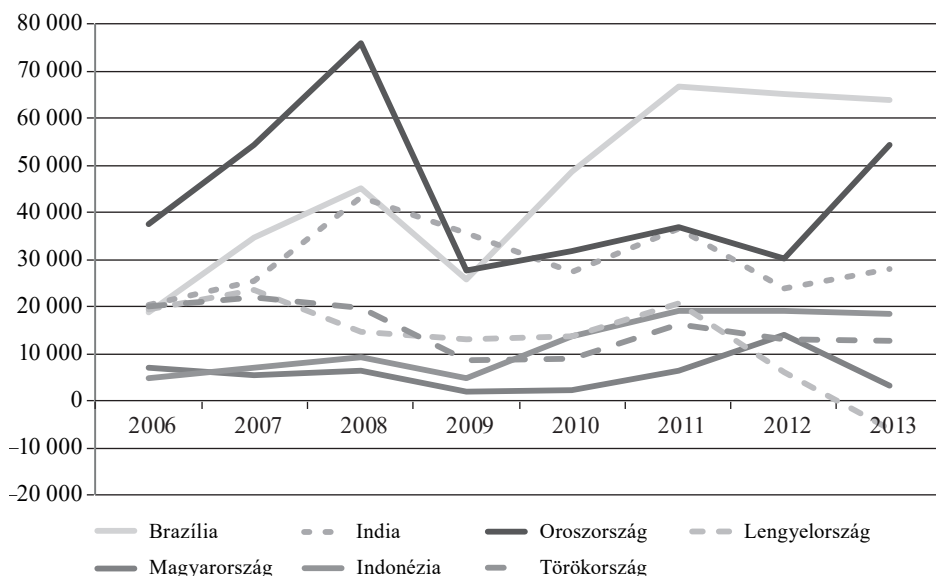

Forrás: MNB-adatok alapján saját szerkesztés.

A bemutatott folyamatok komoly változásokat eredményezhetnek a tőkeáramlás tekintetében is. *A tőkeáramlás szempontjából különösen érzékenyek a feltörekvő országok* (lásd a 4. és 5. ábrát). Amikor a befektetők felfigyelnek rájuk, masszív tőkeáramlás indul meg az érintett országba. *Nem mindegy azonban, hogy milyen a tőke összetétele. A legnagyobb problémát a befektetések leglikvidebb (leggyorsabban kivonható, leggyorsabban pénzzé tehető) formája, a portfólióbefektetés okozza.* A gazdaságba áramló pénz felhajtja az eszközárakat az érintett szektorban, fennlődítve a reál gazdaság egyes szektorait. A reálárfolyam emelkedik, a hazai termelők érdeklősége csökken. Ez arra ösztönzi a külföldi befektetőket, hogy még több pénzt fektessenek be a nem kereskedelmi szektorba (építkezés, ingatlan stb.). A romló fizetési mérleg egészen addig nem okoz problémát, amíg a beáramló tőke fedezi a hiányt és erős a gazdasági növekedés.

Közvetlen külföldi beruházás néhány országban
(Millió USD, 2013)

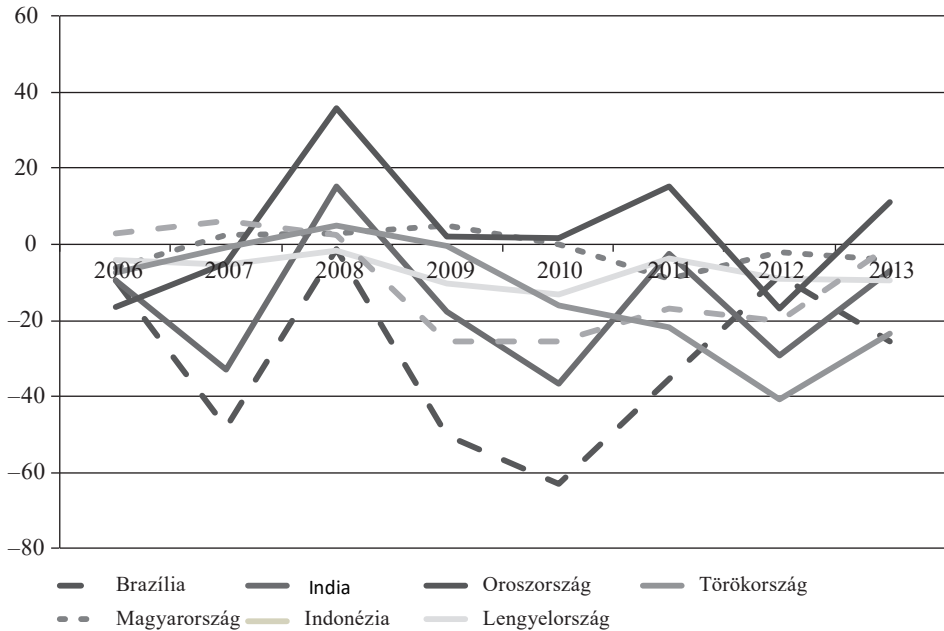

Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés.

A tőkeáramláson alapuló gazdasági fellendülés az esetek zömében nem jár általános társadalmi előnyökkel, mert az infrastruktúrára, az egészségügyre, az oktatásra, a közművek kiépítésére és a szociális védelmi rendszerekre nem költenek annyit, hogy az kompenzálni tudná a negatív hatásokat. A negatív hatások közül kiemelendő (lassuló növekedés mellett) a növekvő infláció, a hazai valuta felértékelődése miatt visszaeső export és az ezzel párhuzamosan növekvő import. (Néhány kiválasztott ország fizetési mérlegének az adatait a 6. ábra mutatja.) A tőkebőség, valamint a növekvő értékpapír- és ingatlanárak kedveznek a hitelezési tevékenység bővülésének. Az ilyen típusú (rövid távú) tőkebőség egyik legnagyobb veszélye az, ha a beáramló tőkét nem termelési, hanem fogyasztási céllal hasznosítják (adóssággal finanszírozott fogyasztás). Az olcsó hitelek következtében hirtelen megugrik a vállalati és a magánszféra hitelállománya.

Portfólióbefektetés néhány kiválasztott országban

(USD)

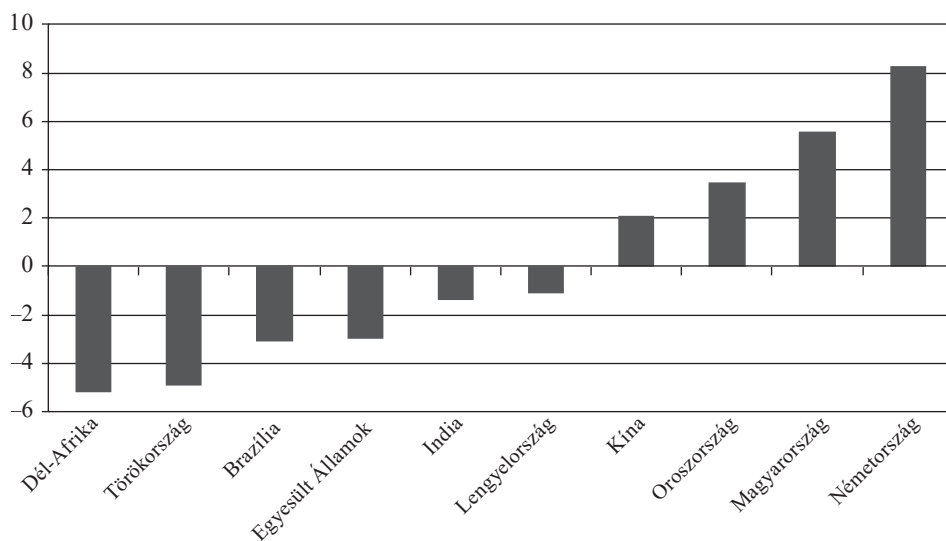

Forrás: Világbanki adatok alapján saját szerkesztés.

A buborék könnyen kipukkadhat, és a keletkező pánik nehezen kezelhető. Elég ehhez egy kisebb változás a globális körülményekben, egy belpolitikai válság, vagy gazdasági problémák jelentkezése egy szomszédos országban. Az ezt követő visszaesés (csökkenő foglalkoztatás és jövedelmek) sokszor épp azokat az „ártatlan” fogyasztókat viseli meg leginkább, akik egyáltalán nem részesültek a korábbi fellendülés előnyeiből.

A befektetők által túlzottan megkedvelt területek, például az ingatlanszektor alkalmazkodása és az ingatlanárak csökkenése – különösen Kínában – más feltörekvő piacokra is áterjedhet (fertőzés). A dollár további erősödése, az USA-beli kamatok növekedése, valamint a geopolitikai kockázatok esetleges emelkedése következtében további nyomás nehezedhet a feltörekvő országok valutáira és eszközpiaaira. *A befektetők hirtelen úgy dönthetnek, hogy megszabadulnak az adott ország helyi valutában fennálló adósságát megtettesítő eszközöktől, ami elmélyíti a problémákat és adósságrefinanszírozási gondokkal szembesíti az érintett országot.*

A folyó fizetési mérleg egyenlege 2016-ban néhány kiválasztott országban
(A GDP százalékában)

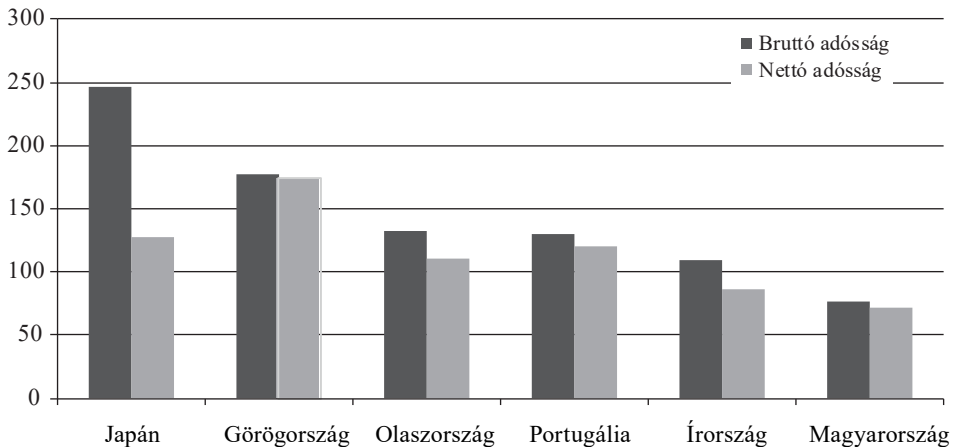
Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés.

A fenntarthatatlan adósságszint fájdalmas fiskális kiigazítást tesz szükségessé: a kormányzatnak vagy a kiadásokat kell csökkentenie, és/vagy növelnie kell az adóbevételeket. Amennyiben a megszorító intézkedéseket nem jól időzítik, elmélyülő válság és növekvő munkanélküliség lehet a következmény. Ezt láthattuk nagyon sok fejlett ország gazdaságában a 2007–2008-as pénzügyi válsággal kapcsolatban. (Bővebben lásd: IMF, 2015c) (A 7. ábra az első öt legnagyobb adóssággal rendelkező országot, valamint Magyarországot bruttó és nettó államadósságát mutatja.)

A gazdasági és pénzügyi válság, valamint a bankrendszerrel szembeni ellenérzés és bizalmatlanság új lendületet adott az alternatív befektetési (kockázati tőke, befektetési alapok stb.) formák terjedésének. Az alternatív befektetési formák – bár magasabb hozamot ígérnek – magasabb kockázattal járnak, mint a hagyományos befektetési formák, ráadásul kívül esnek a hagyományos befektetési formákra vonatkozó szigorú állami szabályozás hatályán. A rendszer bonyolultsága, a kockázatok nehéz átláthatósága miatt azonban sok országban csak nagybefektetők élhetnek e lehetőségekkel.

Az első öt legnagyobb adóssággal rendelkező ország, valamint Magyarország bruttó és nettó államadósságának alakulása 2014-ben

(A GDP százalékában)

Forrás: IMF-adatok alapján saját szerkesztés.

Krónikus munkanélküliség

A globális gazdaság nem biztosít elegendő új munkahelyet, ráadásul évente több mint 40 millió újabb ember jelenik meg a globális munkaerőpiacon. A lassabb gazdasági növekedés és a technológiai fejlődés következtében a munkanélküliség szintje továbbra is magas maradhat még a fejlődő országokban is (ILO, 2014a). Különösen sérülékenyek a fiatalok és a kisebbségi csoportok. A fiatalok munkanélküliségi rátája egyes országokban (például Görögország, Spanyolország, Dél-Afrika) 50 százalék körül alakul. A fiatalok lényegesen magasabb munkanélküliségi rátája alapvetően azzal magyarázható, hogy foglalkoztatásuk erőteljesen koncentrálnak a ciklusérzékeny szektorokra (például: építkezés), és általában az alkalmazási körülményeik is rosszabbak (ideiglenes, részidős foglalkoztatás stb.). Hatással lehet a fiatalok munkanélküliségére a munkaerő költsége (adók és járulékok, minimálbér stb.), a munka alternatív költsége (a munkanélküli-segély nagysága), valamint a nem megfelelő szakképzési rendszer. (Bővebben lásd: Banerji et al., 2014)

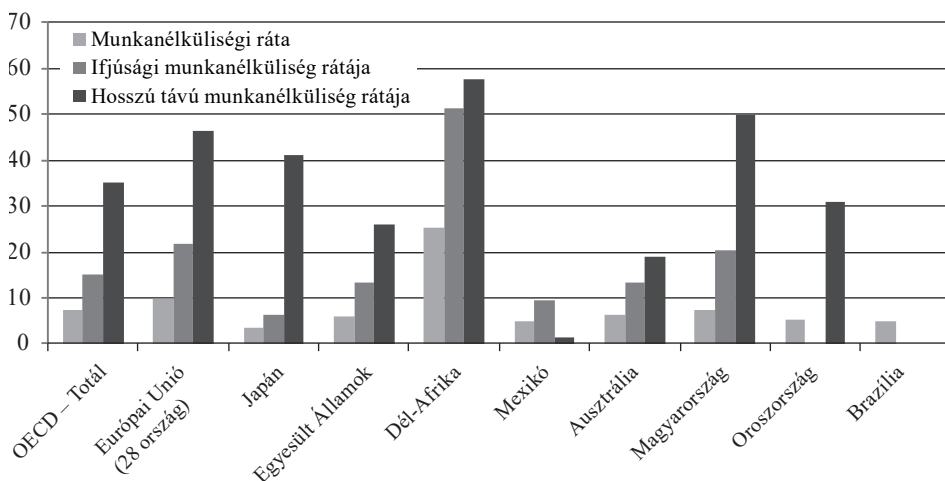
Aggasztó tendenciát mutat a hosszú távú (egy évnél hosszabb) munkanélküliség (lásd a 8. ábrát). Még az olyan országokban is, ahol már látszódtak a gazdasági hely-

reállás jelei (például az USA-ban), a munkakeresők több mint 40 százalékát érintette a hosszú távú munkanélküliség.

8. ábra

Munkanélküliség, ifjúsági munkanélküliség és hosszú távú munkanélküliség néhány kiválasztott országban 2014-ben

(Az aktív népesség százalékában)

Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés.

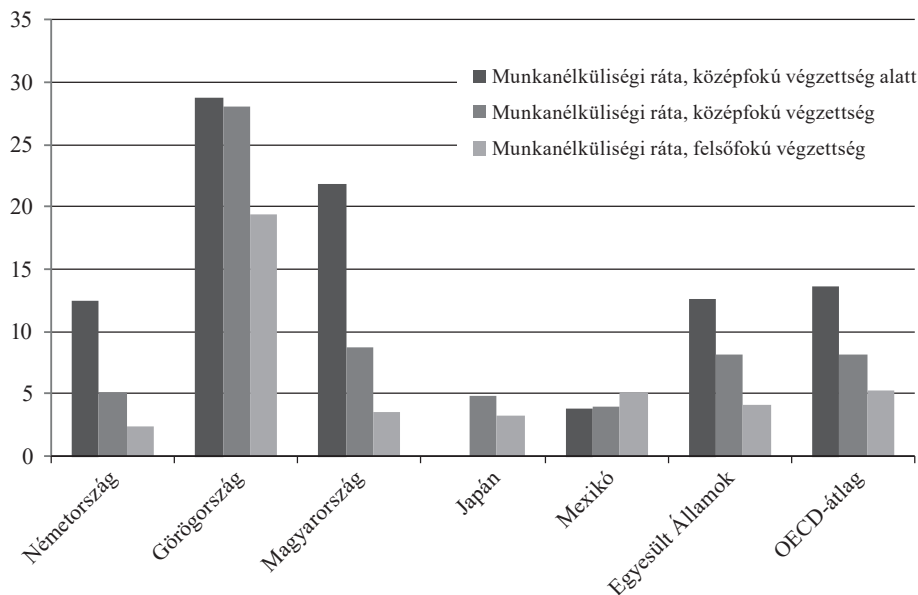
A hosszú távú munkanélküliség komoly terhet jelent a költségvetés számára, ami az adók emelésére vagy a kiadások lefaragására kényszerítheti a kormányokat. Még ennél is fontosabb azonban, hogy *hosszabb távon egyre gyorsabb ütemben értéktelenednek el a munkanélküliek szakmai ismeretei, készségei*, egyre nehezebb lesz a korábbihoz hasonló szakképzettséget vagy hasonló készségeket igénylő állást találni. Ezek az emberek arra kényszerülhetnek, hogy olyan alacsony termelékenyséű területen helyezkedjenek el, ahol nem tudják érvényesíteni korábbi tapasztalataikat, vagy elveszítik a motivációt, és leállnak a munkakereséssel. Minél több időt töltenek az emberek a munkapiacra kívül, annál nagyobb a valószínűsége, hogy e hatások csökkentik a gazdaság növekedési potenciálját és megnöveked a strukturális munkanélküliség (azaz azoknak a munkavállaló korú embereknek az aránya, akik már valószínűleg soha nem térnek vissza a munkapiacra). (Bővebben lásd: ILO, 2014a, b)

Jelentős részben a technológiai változásra vezethető vissza, hogy maga a foglalkoztatás is átalakulóban van. A fejlett országokban egyre kevésbé jellemző a hagyományos foglalkoztatási modell (amelyben a munkáltató és a munkavállaló közötti kölcsönös függőség alapján a munkavállaló teljes munkaidőben dolgozik, fizetést kap és munkahelye stabil). Megnőtt a vállalkozói szerződéssel történő alkalmazás, a rész-munkaidős és az ideiglenes foglalkoztatás aránya. A feltörekvő és a fejlődő országokban nőtt ugyan a munkaszerződések jelentősége, de sok országban teljesen megszokott az informális foglalkoztatás. A globális kínálati láncok alsóbb szintjein a nagyon rövid idejű szerződések és a szokatlan munkaidő szintén nagyon elterjedtek (ILO, 2015).

9. ábra

A munkanélküliségi ráta végzettség szerinti alakulása 2016-ban néhány kiválasztott országban

(Százalékban)

Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés.

A foglalkoztatás átalakulásának fontos gazdasági és társadalmi hatásai vannak. Hozzájárul a *jövedelmi* (a hagyományos foglalkoztatási modellben rendszerint ma-

gasabbak a jövedelmek) és termelékenységi egyenlőtlenségek növekedéséhez, az *aggregált kereslet csökkenéséhez*. A kereslet csökkenésével párhuzamos likviditás bőség – ami elsősorban a fejlett országok válságot követő laza monetáris politikájának a következménye – arra készteti a nagyvállalatokat, hogy beruházások helyett inkább visszavásárolják részvényeiket és növeljék a részvényeseknek kifizetett osztalék mértékét. Az *elmaradó beruházások* tovább növelik a foglalkoztatási gondokat, hiszen *nem jönnek létre új munkahelyek*. A minőségi munkahelyek hiánya – különösen a magasán képzett fiatalok körében – az egyik legfontosabb *munkaerő-migrációs motiváció*. (A munkanélküliségi ráta végzettség szerinti alakulását a 9. ábra mutatja néhány kiválasztott országban.)

A legtöbb fejlett országban, de ma már több feltörekvő országban is *további problémát okoz a munkavállalókorúak teljes népességben belüli arányának csökkenése*. Ez többek között azt jelenti, hogy egyre kevesebb embernek kell előállítania az egyre nagyobb nyugdíjasréteg nyugdíjának a fedezetét. Jelenti azonban azt is, hogy amennyiben nem sikerül a munkaerő létszámát növelni, akkor a termelékenységet (az egy munkás által egy munkaóra alatt előállított termék mennyiségét) kell jelentős mértékben növelni, hogy tartani lehessen legalább a korábbi időszak szerény növekedési ütemét. Ez azonban korlátokba ütközhet. A költségvetésre nehezedő nyomás csökkentése érdekében szükségessé válhat a nyugdíjrendszerek reformja. (Bővebben lásd: ILO, 2014b)

Olajársokk

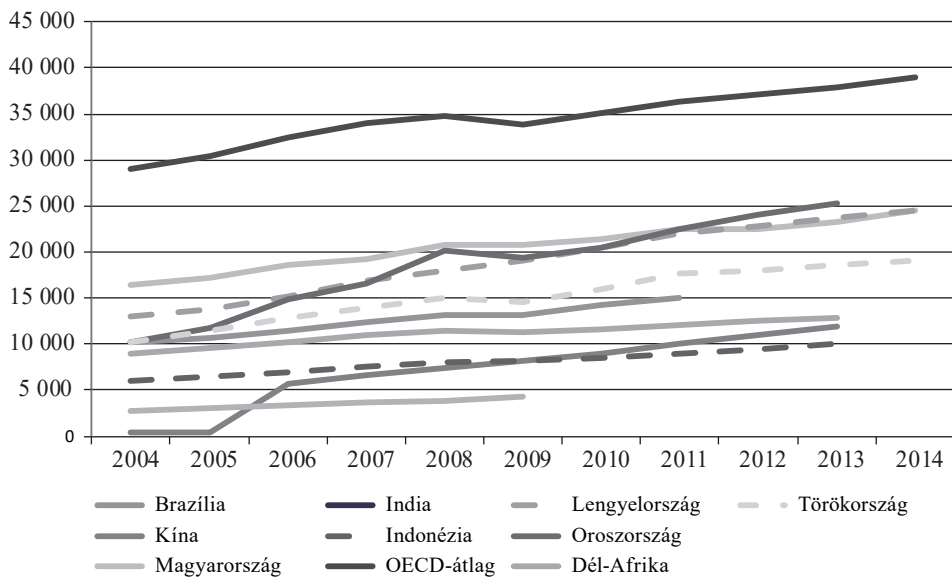
A nyersolaj árának drasztikus változása már többször felhívta a figyelmet a nyersolaj világgazdaságban betöltött speciális szerepére. Legutóbb azonban nem az árak emelkedése, hanem azok csökkenése állította komoly kihívások elé a világgazdaságot. Az alacsonyabb olajáraktól mindenki azt várta, hogy növekedni fog a fogyasztás, a kereslet, ami majd ösztönzőleg hat a globális növekedésre. A globális árcsökkenésnek azonban átlagosan csak a fele jelent meg a kiskereskedelmi üzemanyagárakban. Ez azt mutatja, hogy a hazai árak mesterségesen alacsonyan tartásának fiskális költsége csökkent, miközben az üzemanyagárból származó nettó adóbevétel növekedett. Az olajexportőr országokban e költségvetési nyereség részben ellensúlyozta a szénhidrogénekből származó bevételek csökkenését (Husain et al., 2015).

Az olajár csökkenésének sebessége és mértéke ugyanakkor felerősített egyes pénzügyi feszültségeket, csökkentve az alacsonyabb olajárakból származó előnyö-

ket. Sok energiaipari vállalat jelentős nagyságú adósságot halmozott fel a magas olajárak idején, és egyes bankrendszerek energiaszektorok való kitétsége erősen növekedett. Változott a piaci szereplők köre is. A hagyományos befektetőkkel szemben megnőtt a portfólióbefektetők aránya, ami zavarokat okozhat a piac működésében. (Bővebben lásd: IMF, 2015a; World Bank, 2015)

10. ábra

Lassuló növekedés a feltörekvő országokban
(GDP, USD, néhány kiválasztott ország)

Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés.

A csökkenő nyersanyagárak egyes esetekben ellensúlyozták, más esetekben felerősítették az alacsony olajárak hatásait. Azokban az olajimportőr országokban, amelyek erősen függenek a földgáz (például Indonézia) vagy egyes mezőgazdasági termékek (például gyapot: Benin, Burkina Faso, Mali, Tádzsikisztán, Üzbegisztán; gabona: Argentína és Brazília) exportjától, az alacsonyabb olajárak energiaszektorra terhelést okoztak, miközben az exportból származó bevétel csökkent. Azok az olajimportőr országok, amelyek az élelmiszerek tekintetében is nettó importőrök (például Egyiptom, Marokkó), egyértelműen profitálhattak az

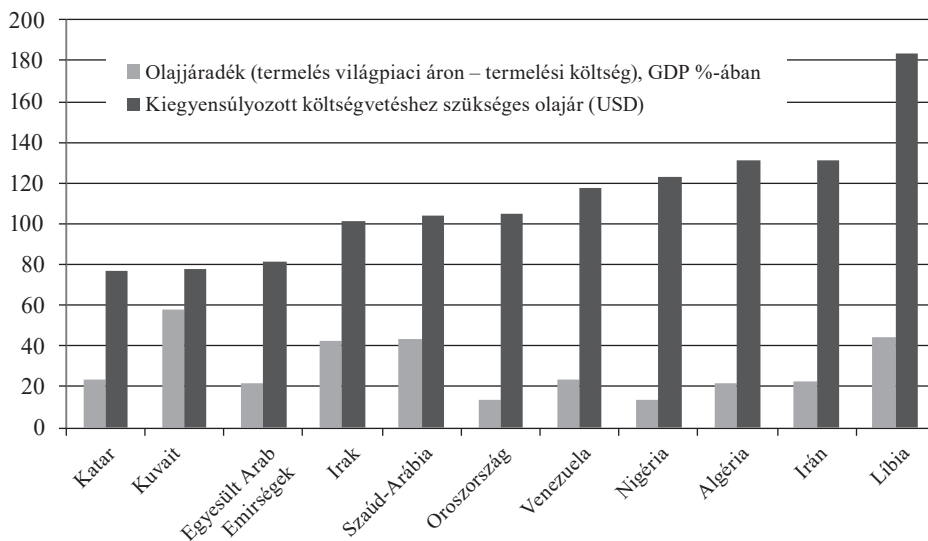

alacsonyabb nyersanyagárakból, feltéve hogy az árcsökkenés megjelent a fogyasztói árakban. Egyértelműen romlottak a kilátásai ugyanakkor azoknak az országoknak (például: Kazahsztán, Oroszország), amelyek nemcsak kőolajat, hanem élelmiszert is exportáltak (IMF, 2015b).

Az alacsony nyersanyagáraknak jelentős és azonnali hatása volt a nyersanyagexportőr országok gazdaságára. (A hatás annál erősebb, minél kisebb a rés a világpiaci ár és a termelési költség között, illetve minél nagyobb az olajbevételek jelentősége a költségvetés kiegyensúlyozásában.) (Lásd a 11. ábrát.)

11. ábra

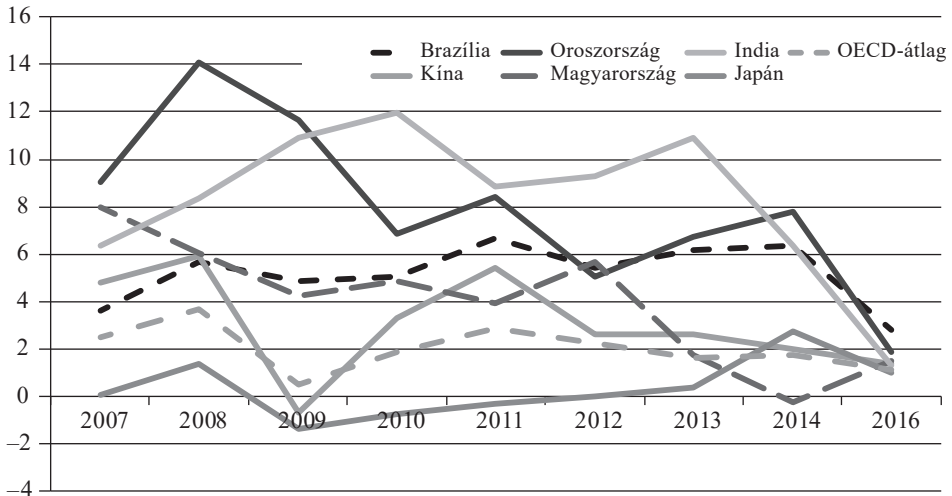
Olajjárdék (2013) és a kiegyensúlyozott költségvetéshez szükséges olajár néhány kiválasztott országban

Forrás: Világbank-, IMF- és Deutsche Bank-adatok alapján saját szerkesztés.

A nyersanyagimportőr országok esetében a sérülékenység csökkenésére lehetett számítani az alacsonyabb infláció (lásd a 12. ábrát), a javuló gazdasági pozíciók és reáljövedelmek, valamint az ezek következtében növekvő fogyasztás miatt. (Valójában az országspecifikus tényezők gyakran semlegesítették a kedvező hatásokat.)

Az infláció alakulása
(Fogyasztóiár-index, százalék)

Forrás: OECD-adatok alapján (2016-ra előrejelzés) saját szerkesztés.

A legnagyobb veszteséget az olajexportőr (Azerbajdzsán, Kolumbia, Kazahsztán, Nigéria, Oroszország, Venezuela és kisebb mértékben Mexikó), valamint egyes földgázexportőr országok (Bolívia, Malajzia) szenvedték el. A fémek és más nyersanyagok exportjától függő országok (Argentína, Indonézia, Peru, Dél-Afrika, Zambia) is kihívásokkal szembesültek. A legnagyobb nyertesek Ázsia és Kelet-Európa nagy energiaimportőr országai, különösen Kína, India és Törökország voltak. (Bővebben lásd: World Bank, 2015)

2017-ben a trend megfordult, az árak emelkedni kezdtek (ám továbbra is jelentősen elmaradnak a sokk előtti átlagos szinttől). A háttérben a javuló növekedési kilátások következtében növekvő kereslet, valamint az OPEC- és egyes nem OPEC-országok termeléskorlátozó megállapodása állt. A kedvezőbb árak és világgazdasági növekedési kilátások lehetővé tették az igazodást, a helyreállást az olajexportőrök számára. Gazdaságpolitikai szempontból érdemes megjegyezni, hogy a helyreállási folyamat jellemzően azokban az országokban volt gyorsabb, amelyek lebegő árfolyamrendszerrel és diverzifikált gazdasággal rendelkeznek. A sokk kevésbé terhelte meg a rugalmas árfolyamrendszerrel rendelkező országok devizatartalékait, ugyan-

akkor erőteljesebb kezdeti leértékelődéssel szembesültek. Az alkalmazkodás érdekében monetáris (devizapiaci intervenció, kamatemelés stb.) és fiskális (kiadások csökkentése, adóreform stb.) politikai intézkedésekre egyaránt sor került. A jóléti alapokban tartalékokat felhalmozó országok jellemzően az alapok forrásait is bevonták, míg más országok az alacsony kamatokat kihasználva a nemzetközi hitelpiacon kerestek megoldást. A kiadások csökkentésével és az adók emelésével sikerült ugyan csökkenteni a fiskális „olajárfedezeti pontot”, ám az még mindig jóval a jelenlegi (2018. első negyedév) olajárak fölött van jó néhány országban (például: Bahrain, Szaúd-Arábia, Oman, Egyesült Arab Emírségek stb.). Az alacsony olajárak ugyanakkor segítik a szerkezetváltást, a diverzifikációt és az olajexportőr országokra gyakran jellemző magas fosszilis energiátámogatások csökkentését. (Az alkalmazkodásról bővebben lásd például: World Bank, 2017; 2018)

Az állam változó szerepe a globális gazdaságban

A globalizáció definíció szerint magában rejti a nemzetállami, nemzeti gazdasági szuverenitás csorbulását, korlátozódását. A nemzetállamoknak mégis számos eszközük marad arra, hogy a piacok működésébe beavatkozva csökkentsék az esetleges kockázatokat.

Az állam szerepe a pénzügyi és fiskális kockázatok kezelésében

A *fiskális politika* alapvetően két módon segítheti a gazdaság stabilizálását. Az egyiket az úgynevezett *automatikus stabilizátorok* (jövedelemarányos adók, kiadások és szociális juttatások) jelentik, amelyek visszaeséskor automatikusan növelik az aggregált keresletet, fellendüléskor pedig visszafogják. A másik megoldás a *sokk-specifikus egyedi intézkedések* alkalmazása, bár az IMF ezt inkább csak a hatékony fiskális stabilizációval rendelkező fejlett országoknak javasolja. (Bővebben lásd: IMF, 2015b)

A fiskális politikának meghatározó szerepe lehet a bizalom kiépítésében, az aggregált kereslet fenntartásában. Bár a mozgástér viszonylag szűk, a fiskális politika hatékonyan támogathatja a növekedést, csökkentheti a kockázatokat és biztosíthatja a fenntartható adósságfinanszírozást. Az infrastrukturális beruházások például rövid távon az aggregált keresletet, középtávon a potenciális outputot emelik. Az alacsony olajárak lehetőséget teremtenek az energiához kapcsolódó adó- és támoga-

tási rendszerek átalakítására. A felszabaduló erőforrások esetleg pótolhatják például a munkaerővel kapcsolatos adók és járulékok foglalkoztatásösztönzés miatti csökkentését. Az oktatás, az egészségügy vagy infrastruktúra fejlesztésére fordítva is hatékonyságjavító lehet ez az átcsoportosítás. (Bővebben lásd: IMF, 2015c)

Az állam szerepe a krónikus munkanélküliséggel kapcsolatos kockázatok kezelésében

A munkapiaci reformok fontos eleme lehet a *munkaerő költségének csökkentése*, a minimálbér újragondolása a munkaerő-kereslet növelése érdekében, a munkanélküliek támogatási rendszerének átalakítása (erősebb motiváció a munkába állásra) (Banerji et al., 2014).

Mindez komoly kihívást jelent a hagyományos foglalkoztatási modellre építő közpolitika számára, amely alapvetően arra koncentrál, hogyan segítheti a nem hagyományos formákból a hagyományos foglalkoztatási formába történő átmenetet. *A védelmet (társadalombiztosítás és egyéb foglalkoztatáshoz kötött juttatások rendszere), valamint az egyszerűsített regisztrációs, adózási lehetőségeket a foglalkoztatás minden formájánál meg kellene fontolni* (ILO, 2015).

A minőségi munkahelyek megteremtése szempontjából fontos a *diverzifikált termelési kapacitás ösztönzése*. Figyelni kell azonban arra, hogy a gazdasági növekedés ne koncentrálódjon néhány exportorientált ágazatra. Nagyon fontos a támogató makrogazdasági politika: a megfelelő aggregált keresletet biztosító anticiklikus gazdaságpolitika, tőkekorlátozó intézkedések a „forró” tőke okozta problémák megelőzésére, kiszámítható és versenyképes árfolyam stb. (Bővebben lásd: ILO, 2014b)

Az állam szerepe az olajárakkal összefüggő kockázatok kezelésében

Az alacsonyabb olajárakkal összefüggő kockázatok és sokkhatások kezelése függ a cserearányra gyakorolt hatástól, a sérülékenységtől, a hazai üzleti ciklus helyzetétől és a sokk tartósságától. Tartós olajárcsökkenés esetén az olajexportőr országok fiskális kiigazításra kényszerülhetnek. Segíthet a monetáris politika és felmerülhet a gazdaság diverzifikációjának a szükségessége is a reál- és pénzügyi szektorokra egyaránt kiterjedő reformokkal.

Az olajimportőr országoknak arról kell dönteniük, hogy mennyit tartanak vissza az alacsonyabb olajárak miatti megtakarításból. A sérülékeny gazdaságokban érdemes minél többet megtakarítani, míg máshol a kiadások növelése formájában keresletösztönzést lehet végezni.

tönzésre használni. Az alacsony olajárak lehetőséget kínálnak az üzemanyagárak árazási és adózási rendszerével kapcsolatos reformokra. A javuló költségvetési egyenleg így teret biztosíthat más növekvő jelentőségű kiadások finanszírozására és/vagy az adótorzítások csökkentésére. (Bővebben lásd: Husain et al., 2015; World Bank, 2015)

A termelékenység javítása

Szinte minden főbb világgazdasági trend elemzése arra a következtetésre jut, hogy a további növekedés, a termelékenység növelése érdekében elkerülhetetlen a szerkezetváltás, a strukturális reform. A válságot követően a hiszterézis jelensége érvényesült. Ahogy *Nouriel Roubini* [2016] írta: az elhúzódó recesszió két módon is lassíthatja a termelékenység növekedését. Egyrészt azok az emberek, akik sokáig munkanélküliek maradnak, veszítenek készségeikből, ismereteikből. Másrészt a lassuló beruházás miatt nem használhatók ki a tőkejavakba épülő legújabb technológiákban rejlő lehetőségek, holott már *Robert Solow* [1956] is megjegyezte, hogy a növekvő jövedelem egyre inkább nem a tőkefelhalmozással, hanem a technológiai fejlődéssel magyarázható.

Joseph Schumpeter [1934] már az 1930-as években hangsúlyozta, hogy a piacgazdaság ereje innovatív kapacitásában rejlik. E megállapítások egyre gyakrabban kerülnek előtérbe napjainkban. Gyakorlatilag szó szerint az előző következtetésre jutottak a *Global Competitiveness Report* (WEF, 2017) szerzői is. A szerzők szerint a prosperitás fő mozgatóereje a termelékenység maradt, bár annak mérése a negyedik ipari forradalom idején egyre összetettebb feladattá válik. A prosperitás csak akkor növelhető, ha a termelési tényezőket egyre okosabb, egyre hatékonyabb módon használjuk fel a folyamatosan változó kereslet kielégítése érdekében. Ez pedig az innovatív kapacitás függvénye. Az új környezet – véleményük szerint – magának az innováció fogalmának a módosítását is szükségessé teszi. „Egy ország innovatív kapacitására olyan ökoszisztémaként kell tekinteni, amely nemcsak tudományos eredményeket állít elő, hanem minden ágazat – beleértve a szolgáltatásokat is – és a társadalom egésze számára biztosítja a rugalmasságot, az összekapcsolódást, az új ötletekre és üzleti modellekre való nyitottságot. E felfogás szerint az innováció az országoknak azt a képességét jelenti, amellyel új termékeket és szolgáltatásokat hoznak a piacra és a műszaki és nem műszaki innovációknak ugyanolyan jelentőséget tulajdonítanak.” (WEF, 2017, 54. o.)

Érdeemes megnézni, hogyan teljesítenek az EU országai ezen a téren. A versenyképességi rangsor (WEF, 2017) alapján látható, hogy az EU az átlag fölött áll

a globális versenyképesség tekintetében. A legjobban teljesítő országok: Hollandia (4.), Németország (5.), Svédország (6.), az Egyesült Királyság (7.), Finnország (10.) és Dánia (12.). Az EU egészét tekintve a legtöbb mutatót illetően nagyok a regionális eltérések. Az EU medián teljesítménye épp az innováció területén a leggyengébb, különösen például az USA-hoz viszonyítva.

Hasonló képet kapunk, ha megnézzük a világ top 10 (piaci érték alapján) technológiai vállalatának listáját:³ Apple, Alphabet (Google és projektjei), Microsoft, Facebook, Samsung, Oracle, Tencent, Intel, Cisco Systems és IBM. Érdekes megnézni azt is, mely területeken található a legértékesebb start-upok (unikornisok): Uber (USA, autómegosztó/közösségiautózás-szolgáltatás és mobilapplikáció), Didi Kuaidi (a legnagyobb autómegosztó-szolgáltatás Kínában), Xiaomi (Kína, okostelefon, mobilapplikáció, és kapcsolódó elektronika), Airbnb (USA, közösségi oldal – szállás), Palantir (USA, szoftverek és szolgáltatások, adatelemzés). E vállalkozások alapvetően három szektorban található meg: e-kereskedelem, internetes szoftverek és szolgáltatások, valamint FinTech (pénzügyi területre szakosodott technológiai cégek). Az unikornisok többsége USA-bázissal rendelkezik.⁴ Viszonylag sok unikornis található még Kínában, Indiában, az Egyesült Királyságban, Németországban és Dél-Koreában. Más országnak nincs három vagy több olyan vállalata, amely elérné az 1 milliárd dolláros értéket. A top 10-es listán egyáltalán nincs európai vállalat. Az adatokból az is teljesen egyértelmű, hogy igenis számít a piac mérete. Valószínűleg nem véletlen, hogy a legértékesebb vállalatok épp a legnagyobb és legnépesebb országokban találhatóak. A méretgazdaságosság ugyanis nemcsak a termelés, hanem az innováció szempontjából is fontos. Ahhoz, hogy le tudjuk szorítani a költségeket, piacra van szükségünk. Épp ez az egyik legfontosabb érv az egységes piac és a piaci liberalizáció mellett. Másképpen megfogalmazva: épp ez az oka annak, hogy miért tudnak meghatározó szerephez jutni a nagy országok a multilaterális kereskedelmi és beruházási tárgyalásokon. Piaci méretüknél fogva egyszerűen nem szorulnak rá annyira a nyitottságra, mint más országok.

A nagy belső piac tehát versenyképességi előny forrása lehet. Ez azonban önmagában még nem lehet elég magyarázat arra, miért teljesít jobban az USA a versenyképességi rangsorban. Költségoldalról fontos versenyképességi tényező lehet, hogy bár az USA és az EU hagyományosan nettó olajimportőr, a technológiai fejlődésnek köszönhetően az USA ma már saját palaolajkészleteire is építhet, csökkentve

³ Lásd: <https://www.forbes.com/sites/kristinstoller/2017/05/24/the-worlds-largest-tech-companies-2017-apple-and-samsung-lead-facebook-rises/#c0be0e4d140d>

⁴ Lásd: <https://www.cbinsights.com/research-unicorn-companies> – folyamatosan frissülő oldal.

az üzemanyag és ezen keresztül a termelés költségeit. Az EU-tagállamok is rendelkeznek kiterjedt palaolajkészletekkel, ám itt (mint annyi más esetben, mint például a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek, az állatjólét vagy a környezetvédelem esetében) a termelőknek sokszor sokkal szigorúbb sztenderdeknek kell megfelelniük. A legtöbb EU-tagállam környezetvédelmi szempontból tiltja a repesztéses eljárással történő nyersolajkinyerést. A magasabb sztenderdek rendszerint többletköltséget jelentenek az európai termelők számára, ám e többletköltséget nem feltétlenül tudják érvényesíteni a piaci árban.

A top 10 vállalat és a versenyképességi rangsorok alapján ugyanakkor úgy tűnik, hogy a versenyképességet leginkább meghatározó tényezők a technológiai fejlettséggel és az innovációval függnek össze. E tényezők a legfontosabbak, amennyiben valamely ország ki szeretné használni a negyedik ipari forradalomban rejlő lehetőségeket (WEF, 2017, 53. o.).

Porter és Heppelmann [2014] ennél is továbbmegy. Szerintük az információs technológia a termékeket forradalmasítja. Alapvetően változik a termékek jellege, ami az egész értéklánra hatással van. Az összekapcsolt okostermékek így a verseny új korszakát hozzák el. „Az okos, összekapcsolt termékek által kiterjesztett képességek, és az általuk generált adatok válnak meghatározóvá a verseny új korszakában... Ezek az új típusú termékek megváltoztatják az iparág szerkezetét, a verseny jellegét, új lehetőségeket és veszélyeket teremtve a vállalatoknak. Átrajzolják az iparági határokat, és teljesen új iparágak keletkeznek.” (*Porter–Heppelmann*, 2014, 1. o.) Az USA vezető szerepe e területen egyelőre megkérdőjelezhetetlen.

Vajon mit tehetnek azok a kormányok, amelyek nem akarnak lemaradni? Hogyan javítható a teljesítmény? A válasz *Mohammed bin Rashid Al Maktoum*tól, az Egyesült Arab Emírségek alelnökétől és miniszterelnökétől, Dubaj uralkodójától érkezett. Ő úgy véli, hogy azok az országok, amelyek kormányai „megöregszenek”, ugyanazzal a problémával szembesülnek, mint a hanyatló vállalatok. A megoldás egyszerű: innováció vagy hanyatlás. „A vállalatok életciklusa alapján a kormányoknak látniuk kell, hogy az örök fiatalság titka a folyamatos innováció.” (*Mohammed bin Rashid Al Maktoum*, 2015, 1. o.) Az üzleti típusú innováció első fontos eleme a készségekre történő fókuszálás. Az élvonalbeli vállalatoknál a befektetés egy sajátos területe az alkalmazottak folyamatos képzése, hogy azok megfelelő, piacképes készségekkel rendelkezzenek. Ugyanezt kell tenniük a kormányzatoknak is: folyamatosan meg kell újítaniuk a képességeket, készségeket, és ösztönözni kell az innovációt a saját alkalmazottakat illetően éppen úgy, mint a gazdaság fő szektorait és az alapokat, azaz az oktatási rendszert illetően.

Mire a jelenlegi általános iskolások felnőnek, jelentős részük olyan területeken fog dolgozni, amelyek ma még nem is léteznek. Fontos kérdés ezért, hogy hogyan készítsük fel gyermekeinket ezekre az időkre. Hogyan tudjuk biztosítani, hogy országunk ne csak napjainkban, hanem az elkövetkező évtizedekben is versenyképes legyen? A válasz: a kreativitás az elemzési és a kommunikációs készségek fejlesztésével. Ezek azok a területek, amelyek nehezen gépesíthetők, automatizálhatók, ahol az emberi készségek leginkább és leghatékonyabban egészíthetik ki a gépek hatékonyságát.

A másik fontos terület, ahol a kormányzat az innováció motorjává válhat, a beruházási prioritások meghatározása. Itt is érdemes követni a vállalati gyakorlatot, és egyre több erőforrást átcsoportosítani a szellemi termékek területére, a tudás és a készségek fejlesztésére, amelyek aztán szellemi terméként épülnek be a szolgáltatásokba, termékekbe. „A stratégiai gondolkodás a kormányzatoktól is megköveteli, hogy a kiadásokat a kézzelfogható infrastruktúrától (utak, épületek) a kézzel nem fogható javak, az oktatás, a kutatás és a fejlesztés irányába mozdítsák el, megteremtve és később fenntartva a tudásgazdaságot.” (Mohammed bin Rashid Al Maktoum, 2015, 2. o.)

Összegezve: „ahhoz, hogy egy ország innovatív legyen, nem elég, hogy szabadalmakkal rendelkezik, hogy támogatja a kutatást és fejlesztést. Olyan hálózatos, összekapcsolt környezetet kell teremtenie, amely támogatja a kreativitást és a vállalkozóképességet, együttműködésre ösztönöz, és jutalmazza az új megoldásokra nyitott egyéneket.” (WEF, 2017, 54. o.)

Sok tennivaló van, ha a kormányzat növelni akarja országa innovatív kapacitását. E tekintetben a negyedik ipari forradalom számos lehetőséget kínál. Azok termelékenységnövelő hatása azonban több tényezőtől is függ. „Végző soron a cél az, hogy az egyének, a vállalatok és a különböző szektorok hozzájussanak az új technológiához, beépítsék azokat innovációs és operatív folyamataikba, és eredményesen vegyenek részt mind az új, mint az átalakuló értékhálózatokban.” (WEF, 2017, 53. o.) A Global Information Technology Report (WEF, 2016) is hasonló következtetésre jut: azoknak az országoknak, amelyek infokommunikációs technológia alapú gazdasági előnyre szeretnének szert tenni, a digitális hálózatokat illetően nemcsak a hozzáférést, hanem az adaptációt és a használatot is biztosítaniuk kell.

A negyedik ipari forradalom kétségtelenül hoz olyan technológiákat (például: block-chain), amelyek a vállalatirányítást és a kormányzást egyaránt támogathatják, ám e technológiák önmagukban nem váltják ki az ösztönző környezetet. A technológia termelékenységre gyakorolt teljes hatása még nem ismert. A szervezetek,

a törvények, a szabályok alkalmazkodásához időre van szükség. Egyes esetekben irányítási vákuum akadályozza meg, hogy néhány magasan fejlett technológia (például: sofőr nélküli autók, drónok stb.) gyakorlati alkalmazására sor kerüljön. Más esetekben felismerjük az új technológiákban rejlő lehetőségeket, de még nem tudjuk, hogyan lehetne azokat a leghatékonyabban kiaknázni (WEF, 2017, 53. o.). *Reil Kurzweil* [2005] szerint az ember által „előállított” technológia ereje exponenciális ütemben nő, és az eredmények 2020-tól válnak majd igazán láthatóvá.

Időnként évekig tart, míg egy-egy innováció „termőre fordul” és jövedelmet generál. Ez egyes esetekben elképzelhetetlen támogatás nélkül. A kormányzat felelőssége azonban, hogy a forrásokat a megfelelő helyre csoportosítsa. Az egyéni, vállalati motivációk, célok nem feltétlenül esnek egybe a társadalmilag kívánatos célkitűzésekkel. „A vállalatok nyerhetnek az olyan innovációkból, amelyek növelik piaci erejüket, lehetővé teszik egyes szabályok kijátszását, vagy hogy olyan járadékhoz jussanak hozzá, amely egyébként másoknál jelentkezett volna. A sikeres iparpolitika be tudja azonosítani a pozitív externáliákat, azaz azokat a szektorokat, amelyek a felhalmozódó tudás révén más szektorokba tovagyűrűző előnyöket generálnak.” (*Stiglitz*, 2014) A kormányzatoknak olyan iparpolitikát kell folytatniuk, amely elősegíti a még fejlődőben lévő gazdaság tanulási folyamatát. E cél érdekében a kormányzat beavatkozhat az erőforrások szektorok közötti allokációjába, előnyben részesíthet egyes technológiákat. A potenciálisan sikeres területek beazonosítása azonban nem könnyű feladat. Segíthet a stratégiai kereskedelempolitika elmélete, de általában elmondhatjuk, hogy a kormányzatoknak azokat a területeket kell azonosítaniuk, ahol a legmagasabb pozitív tovagyűrűző hatás várható. Az ilyen politikák alkalmazása gyakran vált ki ellenállást, kritikát. Ennek ellenére érdemes megpróbálni. „Tanulmányok szerint a kormányzati kutatási projektek átlagos megtérülése általában magasabb, mint a magánszektor projektjei esetében. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a kormányok sokkal erősebben támogatják az alap kutatásokat.” (*Stiglitz*, 2014, 1. o.)

Az internet, a DNS, a robotika, az infokommunikációs technológia és a nanotechnológia előnyei egyértelműek. *Stiglitz* [2014] szerint hasonló tudást generálhat a zöld technológia is. *Jung* arra a következtetésre jut, hogy „a döntéshozóknak tudniuk kell, hogyan lehet létrehozni, menedzselni és mérni az olyan feltételeket, amelyek arra ösztönzik az innovátorokat, hogy egy-egy régióba áramoljanak, megteremtve ott a prosperitás alapját. Az innovációs mérőszámokkal évekkal az előtt kell tudni megbecsülni egy-egy új ötlet értékét, mielőtt az a hagyományos mutatókkal mérve jövedelmezővé válna.” (*Jung*, 2014, 1. o.) Azonosít néhány olyan jellemzőt is, ame-

lyek segítenek kiválasztani a sikeres innovációs ökoszisztémákat: kiváló tehetségek, jól nyomon követhető sikeres vállalkozó, neves befektető által támogatott start-up, valamint szellemi tulajdonjogi védelem alatt álló forradalmian új termék. Vizsgálata alapján azt találta, hogy napjaink öt legsikeresebb infokommunikációs technológiai start-upja legalább két közös tulajdonsággal rendelkezik: van legalább egy saját szabadalmuk, és egynél több neves kockázati tőke-befektető támogatja tevékenységüket. Itt eljutunk az USA és az EU innovációs környezetében mutatkozó egy másik nagy különbséghez, a finanszírozáshoz. Az amerikai társadalom kockázattalállási hajlandósága többnyire magasabb, mint az európai. Üzleti kultúrájukhoz hozzátartozik a kudarc elfogadása. Az európaiak ugyanakkor nem igazán tolerálják az üzleti kudarcot. Ezért annyira nehéz az új ötletek megfinanszíroztatása. És ez nem csak az állami és banki forrásokra igaz. A kockázati tőke is korlátozottabb.

A siker, a termelékenység mérése már önmagában is probléma lehet. „A termelékenység mutatószámai csak a pénzügyi tranzakciókat mérik. A nem pénzügyi tranzakciókat (például a megosztó gazdaságban) nem veszik figyelembe. „Nem tudjuk megfelelően mérni az egyre jobban terjedő ingyenes digitális szolgáltatások értékét. Hogyan határozható meg például a Google, a Wikipedia, az Etsy vagy az Airbnb által nyújtott szolgáltatások értéke? Hogyan mérhető a határon átnyúló adatforgalom?” (WEF, 2017, 54. o.) Hasonlóan nehéz meghatározni és a nemzeti számlákban figyelembe venni a termékek és szolgáltatások (elsősorban a dolgok internete, az összekapcsolt, smart megoldások miatti)⁵ minőségjavulását. „Egyre több döntéshozó ismeri fel, hogy a nemzeti jólét mind nagyobb hányadát teszik ki az olyan virtuális eszközök, mint a kreativitás vagy a vállalkozókészség.” (Jung, 2014, 1. o.) Az USA például úgy módosította 2013-ban a GDP definícióját, hogy az jobban tükrözze a szellemi tulajdon, valamint a kutatás és fejlesztés termelékenységhez, gazdasági vitalitáshoz való hozzájárulását. Mint azt a Fed korábbi elnöke, *Ben Bernanke* egy 2011. évi beszédében megfogalmazta: „Sokkal könnyebben vesszük rá magunkat az innovatív tevékenység támogatására, ha hatékonyabban tudjuk mérni és dokumentálni az innováció gazdasági növekedésben betöltött szerepét.” (Jung, 2014, 1. o.)

⁵ Az okostermékek, az összekapcsolt rendszerek lehetővé teszik, hogy a gyártók folyamatosan adatokat gyűjtsenek termékeikről, szolgáltatásaikról. Ezek az adatok minden eddiginél gyorsabbá, hatékonyabbá teszik a minőség fejlesztésének folyamatát. A termékeket/szolgáltatásokat folyamatosan frissítik, ám e frissítések nemzeti számlákban történő figyelembe vétele (az alapszolgáltatáshoz hasonlóan) gyakran nehézségekbe ütközik.

Záró gondolatok

A legutóbbi pénzügyi és gazdasági válság, illetve az egyre gyakoribbá váló gazdasági és politikai konfliktusok rávilágítottak, hogy a globalizáció miatt megnövekedett kölcsönös függőség egyrészt hatékonyabbá, termelékenyebbé tette a gazdaságokat, másrészt megnövelte sebezhetőségüket. Mindez a problémák kezelését, megoldását illetően is összetett helyzetet eredményezett. Az államok érdekeltek a komolyabb, gazdasági válsághoz vagy politikai instabilitáshoz vezető konfliktusok elkerülését, megoldását segítő multilaterális együttműködésekben, miközben egy-egy fertőzés esetén a jól működő globális kormányzás hiánya miatt önvédelemre kényszerülnek.

A cikk az elmúlt évtized három legnagyobbnak tekintett globális kockázatán (a pénzügyi és fiskális kockázatok, a krónikus munkanélküliség és az olajársokk), illetve azok potenciális hatásain keresztül mutatta be, melyek azok az esetek, amikor a további negatív hatások elkerülése érdekében mindenképpen szükségessé válik az állami beavatkozás. Ezek a példák arra is rávilágítottak, hogy az állam szerepe változóban van. Valami olyasmi történik, mint amikor egy hazai vállalat nagy multi-/transznacionális vállalattá válik. A döntések során már nem elég a nemzeti és az esetleg besűrűdő nemzetközi kockázatokat mérlegelni. Globális piaci szereplőként a globális kockázatok és lehetőségeket felmérve, előre jelezve, azokat a döntésekbe beépítve, hosszú távú stratégiákban gondolkodva lehet megőrizni a versenyképességet, a stabilitást, illetve csökkenteni a sérülékenységet, a globális kockázatoknak való kitettséget.

A globális kockázatok, a hosszú távú stratégiai megközelítés az országok többségében gazdaságpolitikai fordulatot igényel: a monetáris és fiskális igazodás helyett sokkal inkább termelékenységjavító strukturális reformokra van szükség. A termelékenységjavító strukturális reformok mellett szól a fejlett országok jelentős részét érintő elöregedő népesség is, amely miatt potenciálisan csökken a munkaerő állománya, amit csak részben tud ellensúlyozni a javuló munkaerőpiaci részvétel és foglalkoztatási ráta. A termelékenység javítását célzó strukturális reformok azonban a feltörekvő, közepes jövedelmű országok esetében is kiemelkedő jelentőségűek. Ezek az országok ugyanis nem támaszkodhatnak már azokra az előnyökre, amelyeket közepes jövedelmű országokká válásuk során élvezhettek. Ezek közé tartozik az olcsó munkaerő, valamint az a gyors növekedés, amelyet külföldi beruházásokkal megtámogatott exportra termelő iparágaiak biztosítottak. Ilyen körülmények között a növekedés egyre inkább a felhalmozott készségek, szakértelem, valamint az innováció és a tudásalapú tőke által vezérelt többlettermelő termelékenység függvénye lesz.

Irodalom

- Banerji, A. – Saksonovs, S. – Lin, H. – Blavy, R.* [2014]: Youth Unemployment in Advanced Economies in Europe: Searching for Solutions. IMF Staff Discussion Note. Letölthető: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1411.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- Husain, A. M. – Arezki, R. – Breuer, P. – Haksar, V. – Helbling, T. – Medas, P. – Sommer, M* and an IMF Staff Team [2015]: Global Implications of Lower Oil Prices. IMF Staff Discussion Notes. Letölthető: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1515.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- ILO [2014a]: Global Employment Trends 2014. Risk of a jobless recovery? Letölthető: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_233953.pdf (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- ILO [2014b]: World of Work Report 2014. Developing with jobs. Letölthető: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_243961.pdf (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- ILO [2015]: World employment and social outlook. The changing nature of jobs. Letölthető: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_368626.pdf (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- IMF [2015a]: World Economic Outlook: Uneven Growth – Short- and Long-Term Factors. Letölthető: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/text.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- IMF [2015b]: Global Financial Stability Report – Navigating Monetary Policy Challenges and Managing Risks. Letölthető: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2015/01/pdf/text.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- IMF [2015c]: Fiscal Monitor – Now Is the Time: Fiscal Policies for Sustainable Growth. Letölthető: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2015/01/pdf/fm1501.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- Jung, E.* [2014]: Misleading indicators. Letölthető: <http://www.thedailystar.net/misleading-indicators-17216>
- Kurzweil, Ray* [2005]: The singularity is near: when humans transcend biology. Penguin Books Ltd., USA
- Maktoum, Mohammed bin Rashid Al* [2015]: Innovate or stagnate. Letölthető: <https://www.project-syndicate.org/commentary/government-corporate-innovation-by-mohammed-bin-rashid-al-maktoum-2015-02?barrier=accessreg>
- OECD [2011]: Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks. Improving Risk Governance. Letölthető: <http://www.oecd.org/governance/48329024.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- OECD [2014]: Policy Challenges for the Next 50 Years. OECD Economic Policy Paper, July 2014, No 9. Letölthető: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5jz18gs5fckf.pdf?expires=1439701670&id=id&accname=guest&checksum=46A122BAA098174C944414158B2CFA4E> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- OECD [2015]: Economic Outlook. Vol. 2015., Issue 1. Letölthető: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-outlook-volume-2015-issue-1_eco_outlook-v2015-1-en#page4 (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- OECD [2016]: Economic Outlook. https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook-volume-2016-issue-2_eco_outlook-v2016-2-en#page1 (Utolsó megtekintés: 2018. október)
- OECD [2018]: Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/997c8750-en (Accessed on 12 September 2018)

- Porter, M. E. – Heppelmann, J. E. [2014]: How Smart, Connected Products Are Transforming Competition? *Harvard Business Review*, november.
- Roubini, N. [2016]: Has the global economic growth malaise become the „new normal“? Letölthető: <https://www.theguardian.com/business/2016/may/02/the-global-economic-growth-funk>
- Schumpeter, J. A. [1934]: *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge, Harvard University Press.
- Solow, R. M. [1956]: A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70., No. 1. 65–94. o.
- Stiglitz, J. [2014]: Creating An Innovation Society. Letölthető: <https://www.socialeurope.eu/innovation-society>
- World Bank [2015]: Global Economic Prospects. The Global Economy in Transition. A World Bank Group Flagship Report. Letölthető: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015b/Global-Economic-Prospects-June-2015-Global-economy-in-transition.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. december)
- World Bank [2017]: Global Economic Prospects. A World Bank Group Flagship Report. Letölthető: <http://www.worldbank.org>
- World Bank [2018]: Global Economic Prospects. A World Bank Group Flagship Report. Letölthető: <http://www.worldbank.org>
- WEF (World Economic Forum) [2014]: Global Risks, 2014. Letölthető: <http://reports.weforum.org/global-risks-2014/>
- WEF [2016]: The Global Information Technology Report. Letölthető: http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf
- WEF [2017]: The Global Competitiveness Report 2016–2017. Letölthető: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf